

1. UVOD

Iako nema opće formule po kojoj se jezici prožimaju, a zakoni prema kojima grecizmi ulaze u hrvatski mnogobrojni su, isprepleću se i poništavaju jedni druge rezultirajući iznimkama i rješenjima koja umanjuju argument analogije, moguće je barem kod grecizama u grubim crtama odrediti neka pravila te ishodišnu i krajnju točku kretanja riječi na temelju izraza koji su u hrvatski ušli u jedva promijenjenom obliku, uglavnom preko znanosti.

Jezikom se uglavnom služimo prema urođenom osjećaju prisposobivom kupovanju namirnica u stranoj zemlji, gdje ih biramo prema izgledu, a gotovo nikad prema etiketi na proizvodu. Tako se i riječima čovjek služi nesvjestan njihove etimologije i izvornog značenja, a kad su strane riječi u pitanju, njihova se uporaba često svodi na psitacizam. Etimologija potiče na razmišljanje o riječima i svijetu koji one opisuju, pruža nam uvid u način razmišljanja naših predaka i ljudskoga uma općenito te nas osvještuje o jeziku omogućujući nam da se riječima pravilno koristimo. Kako napredujemo (ili nazadujemo) tehnički, kulturno i misaono, kako proizvodimo i otkrivamo novo, tako nastojimo osmisliti nove riječi ili otkriti stare, kojima ćemo opisati novonastale pojave, a znanost u procesu nomenklature često poseže za klasičnim jezicima.

Stari predmeti nestaju, stari običaji padaju u zaborav, a zajedno s njima odbacuju se i stare riječi. Usvajaju se novi pojmovi i nove riječi iz suvremenih jezika, ali često su i one proizašle iz prajezičnih korijena odraženih u klasičnim jezicima koji se na taj način reinkarniraju, žive kroz naš govor. Tako i starogrčki jezik živi u suvremenim jezicima i neprestano ih upotpunjuje. Na primjeru starogrčkog vidljivo je kako drevni svijet živi u postojećem ma koliko sadašnjost bila (ne)svjesna prošlosti ili nemarna prema njoj. U tom procesu kopiranja starog u novo, riječima se mijenja oblik i smisao, drukčije se izgovaraju, gube im se glasovi, a značenja im postaju anegdotalna. Otud nastaje potreba za posezanjem u korijen bez posredništva.

Praznih mjesta u jezičnom korpusu je mnogo, kako je prikazano u »periodnom sustavu« generatora pseudogrecizama kojim se mogu popunjavati prazna mjesta u jeziku i čak im se pridavati značenje. Etimologija može pomoći ne samo u razumijevanju već postojećih riječi nego i sklapanju novih, odnosno oživljavanju starih, a prema potrebi se prazna mjesta mogu kontrolirano popunjavati. Grecizmi imaju dugu tradiciju u hrvatskom jeziku i nastaviti će ulaziti i obogaćivati našu znanstvenu terminologiju i svakodnevni jezik. Stoga će ovakve rječnike trebati neprestano nadopunjavati.

Prisutnost golemog broja riječi grčkog porijekla u terminologiji svakog područja djelatnosti i hrvatske svakodnevice polazišna je pretpostavka ovoga rada. U njemu su pobrojani ponajprije leksički utjecaji grčkog jezika na hrvatski, ponovljene su opće poznate fonološke i morfološke zakonitosti i prilagodbe na preuzetim riječima u jeziku primaocu, te neke semantičke promjene, ali su prikazane i neke nove nedosljednosti, osobito fonološke, pomoću novih primjera. U obzir su uzete uglavnom one riječi čija je etimologija utvrdiva.

Osobitost je ovoga rječnika u tome što, premda je namijenjen hrvatskom čitatelju, razmatra etimologiju s grčkog aspekta, odnosno prati put riječi onim tijekom kojim su se kretale: iz grčkog u suvremene jezike, a ne obrnuto. Stoga se ne sastoji od abecedno poredanih hrvatskih riječi, čiji se postanak zatim tumači kretanjem u prošlost, već od alfabetski poredanih grčkih riječi čiji se daljnji tijek prati kretanjem u budućnost. Grecizmi se pri tome ne rastavljaju na morfeme nego se od njih sastavljaju, koliko to već pouzdanost etimologije dopušta. Kod izrade rječnika uobičajena je, naime, metoda zatečenog stanja. Kod takve kronološke metode u središtu je razmatranja jezik primalac, često nema razgraničenja između grčkog i latinskog i drugih jezika davalaca, a osnovni im je nedostatak da se kod nje prvi poznati posrednik navodi kao izvor. Pretpostavka je kod klasičnog pristupa nepoznavanje polazišnog jezika. Stoga je uobičajeno grčke primjere pisati latinicom i nerastavljeno na morfeme.

Rječnik navodi antičku grčku i suvremenu hrvatsku fazu preskačući posredništva, uz poneku iznimku. Premda su posrednici i dijakronijski tijek uzeti u obzir, oni, kao ni sociolingvistički i semantički aspekti, nisu u središtu pozornosti jer se riječi promatraju bez obzira na njihovu uvriježenost u leksikografiji, književnosti i govoru, i bez podjele po područjima, radi lakše usporedbe i isticanja pravilnosti ili nedosljednosti u procesu prilagodbe. Među iznimke od zadanih pravila potpadaju rijetki slučajevi navođenja nekih važnijih grecizama nepouzdanе eti-

mologije, hibrida te riječi koje su u grčki ušle iz drugih jezika, na primjer riječi *eliksir*, *kanon* i *antilopa*.

Knjiga je podijeljena u tri dijela: teorijski, rječnički starogrčki i kazalni grecistički. Teorijski dio nastao je na temelju izrade rječničkog dijela, središnjeg dijela ovoga rada. Sami se grecizmi abecedno navode u zadnjem dijelu knjige, koji može poslužiti i kao indeks pojmova. Uz njihove današnje oblike navedeni su njihovi grčki oblici i sastavnice. U zagradi je navedena grčka riječ ili riječi pod kojima grecizam treba potražiti u rječniku i iz kojih prvenstveno proizlazi, npr. kod *tropi* u zagradi stoji **τρέπω** a ne **τρόπος**. U središnjem je dijelu popis onih grčkih riječi koje su ostavile traga na hrvatskome, u njihovu početnom grčkom i završnom domaćem obliku. Lijevi je stupac stariji i grčkiji od desnoga. U njemu se na zadani pojam (npr. **τρέπω**) nadovezuju alfabetski najprije nepromjenjive riječi (npr. **ἀπό, πρό**), a zatim promjenjive (npr. **νήμα, σφαῖρα**). Pošto je navedena osnovna riječ, slijede izvedenice, i to tako da su točkom označeni grecizmi nastali spajanjem morfema, a trokutom one izvedenice nastale bez spajanja. Mjesto spajanja dviju riječi obilježeno je simbolom +. Slijedi znak > koji simbolizira združivanje dvoga u jedno. Dvoje ili više u jedno moglo se spojiti još u antičko vrijeme, kao što je slučaj s riječju **ἵππόδρομος**. Ta je riječ navedena u združenom antičkom obliku u lijevome stupcu i u suvremenome u desnome, kao *hipodrom*. Češći je slučaj da je do združivanja došlo tek u novije vrijeme te da je grecizam zapravo pseudogrecizam pa su u lijevom stupcu navedeni sastavni morfemi, a u desnom rezultat njihova spajanja.

Ako se izvedenica sastoji od više morfema, navedena je u rječniku onoliko puta koliko morfema sadrži. Tako će *kakofonija* biti navedena dvaput, pod pojmovima **κακός** i **φωνή**, a *otorinolaringologija* četiri puta, pod pojmovima **οὖς, ῥύς, λάριγξ** i **λόγος**. Kod izvedenica u desnome stupcu podebljan je onaj dio riječi koji se tiče natuknice koja se obrađuje, pa ako se *kakofonija* promatra pod pojmom **κακός**, podebljan će biti prvi dio riječi (*kakofonija*), a ako se promatra pod pojmom **φωνή**, složenica će glasiti *kakofonija*. Proces spajanja prikazan je za većinu riječi osim ako je neki grčki morfem postao učestali afiks, primjerice *-logija, meta-*; tada su primjeri samo navedeni bez ostalih članova složenice.

U rječniku je navedeno oko 1100 grčkih riječi iz kojih je izvedeno oko 2600 grecizama, dakle odnos grčkih i od njih nastalih riječi jest otprilike 1:2. Od određenog broja riječi nastaje ih u spojevima i izvedenicama dakle dvostruko više, a taj bi broj bio veći kad bi se u obzir

uzele sve stručne riječi specifičnih područja, arhaizmi i regionalizmi, a treba imati na umu i da su to samo realizirane kombinacije.

U zgradama su u rječničkom dijelu do grecizama pokušaji doslovnog prijevoda riječi, sa svrhom demistifikacije grecizama, a ne njihova nadomještanja, premda ti prijevodi pokazuju da je i u hrvatskom moguće tvoriti kovanice i složenice. Takva demistifikacija pridonosi na primjer smanjenju pojave pučke etimologije. Doslovni prijevodi navedeni u zgradama uglavnom ne postoje u hrvatskom, osim u slučaju nekih kalkova i očitih prevedenica, kao što su npr. golosjemenjače, pravoslavlje, člankonožac, pravopis i bogoslovlje.

Ovaj je rad pokušaj uklanjanja nekih navedenih nedostataka u našoj leksikografiji. Može se shvatiti kao rječnik jednoga dijela stranih riječi ili kao priručnik za učenje grčkog, za klasičnu filologiju, medicinu, biologiju, filozofiju, pravo, astronomiju, geologiju, lingvistiku, ekonomiju, teologiju, zemljopis, mitologiju i opću kulturu. On je možda tek početak procesa etimološkog razgraničavanja i leksičkog nadopunjavanja usporedo s razvojem tehnologije, nastajanjem novih riječi i novih priručnika.